

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

УДК 340.12

Завальнюк В.В., к.ю.н., професор кафедри
теорії держави і права, ректор Національного
університету «Одеська юридична академія»

Дослідження проблематики статі – найвищий рівень досягнень юриспруденції ХХ століття

Проблематика статі та її соціального аналогу – гендеру – в юриспруденції є надбанням ХХ століття. Історично склалося так, що поняття «людина» в юриспруденції та суспільній правовій свідомості пов'язувалося насамперед із істотою чоловічої статі. Земна цивілізація досі формувалася як переважно чоловіча, в якій чоловік-мисливець, чоловік-землероб, чоловік-робітник і, що мало особливе значення, – чоловік-воїн відігравали визначальні ролі в досучасному суспільстві. За жінкою залишалась роль продовжувачки роду та домашньої господині, що не мало особливого значення в динаміці суспільного розвитку. Право, будучи явищем соціальним, повною мірою відображало гендерну асиметрію суспільства.

Ключові слова: гендер в юридичній антропології, юриспруденція, правова культура.

Проблематика пола и ее социального аналога – гендера – в юриспруденции является достоянием ХХ века. Исторически сложилось так, что понятие «человек» в юриспруденции и общественной правовом сознании связывалось прежде всего с существом мужского пола. Земная цивилизация еще формировалась как преимущественно мужская, в которой мужчина-охотник, мужчина-земледелец, мужчина-работник, что имело особое значение, – мужчина-воин играли ведущие роли в современном обществе. За женщиной оставалась роль продолжательницы рода и домашней хозяйки, что не имело особого значения в динамике общественного развития. Право, будучи явлением социальным, в полной мере отражало гендерную асимметрию общества.

Ключевые слова: гендер в юридической антропологии, юриспруденция, правовая культура.

The issue of gender and its social counterpart – gender – in the law is the province of the XX century. Historically, the concept of “person” in law and public legal consciousness was associated primarily with being male. The Earth’s civilization has evolved as a predominantly male, in which a man – a hunter, a man, a farmer, a man - working and that had a special meaning - a man - the soldier played leading roles in modern society. The woman remained kind and continuer of the role of housewife, did not matter in the dynamics of social development. The right, as a social phenomenon, to fully reflect the gender asymmetry of society.

Keywords: gender in legal anthropology, law, legal culture.

Проблематика статі та її соціального аналогу – гендеру – в юриспруденції є надбанням ХХ століття. Поняття «гендер» виникло в рамках феміністичної юриспруденції, але доволі швидко набуло власної семантики, і гендерні студії зайняли окрему нішу у наукових дослідженнях. Гендер – соціальна особливість статі людини, певна соціальна роль у суспільстві. Концепція гендеру передбачає: осмислення соціальних особливостей мислення, поведінки в суспільному житті чоловіків та жінок і врахування цих особливостей; ліквідацію будь-яких форм дискримінації за ознакою статі й надання рівних прав і можливостей у всіх сфе-

рах; вироблення і впровадження гендерної політики, метою якої є надання рівного соціального статусу чоловікам та жінкам. Під соціальним статусом маються на увазі доступність і ступінь оволодіння владою (політичною, економічною тощо), рівень соціально-матеріального забезпечення, престиж у соціумі не тільки за ознакою багатства, посади, а й системи цінностей і стилю життя [1].

Історично склалося так, що поняття «людина» в юриспруденції та суспільній правовій свідомості пов'язувалося насамперед із істотою чоловічої статі. Земна цивілізація досі формувалася як переважно чоловіча, в якій чоловік-мисливець, чоловік-землероб, чоловік-робітник і, що мало особливе значення, — чоловік-воїн відігравали визначальні ролі в досучасному суспільстві. За жінкою залишалась роль продовжувачки роду та домашньої господині, що не мало особливого значення в динаміці суспільного розвитку. Право, будучи явищем соціальним, повною мірою відображало гендерну асиметрію суспільства. Крім того, зважаючи на виключну роль насильства в історії людства, воно формувалося як соціоконфліктна система норм, з одного боку — «обслуговуючи» протиріччя та конфронтацію племен, народів, станів, класів, держав, з іншого — запобігаючи їм.

Індустріальна та інформаційна революції і різке скорочення значних воєнних конфліктів наприкінці ХХ ст. привели до зміни ролі чоловіка в суспільстві. Промислове та сільськогосподарське виробництво, перекладене на машинний лад, а потім і на нові біо- та інформаційні технології, стало доступним для жінок. Більш того, жінка та її специфічно жіночі інтереси стали багато в чому стимулом вдосконалення виробництва. Склалася і динамічно розвивається індустрія побутової техніки, моди, косметики, розваг. Економіка розвинених держав поступово набула «жіночого обличчя». Соціальна конфліктність знизилася за рахунок зміцнення середнього класу (основи стабільності будь-якого демократичного суспільства), певного вирівнювання стартових можливостей, цілеспрямованої боротьби з бідністю та злочинністю. Водночас притаманна людині (особливо — чоловікам) агресивність, що втратила традиційні шляхи викиду, спричинила сплеск конфліктності, яка перемістилась до сімейних стосунків, породивши феномен домашнього насильства.

Тим часом соціальне регулювання, а ще більш того — соціальна психологія — як і раніше, залишаються маскулініними. Економічна та політична еліта формуються в основному за рахунок чоловіків, отже регулювання суспільних відносин залишається маскуліно-орієнтованим і значною мірою дискримінаційним щодо жінок. Громадська думка, формована в основному чоловіками, подекуди стоїть на позиціях повернення «жінки до сім'ї», інакше кажучи, на колишні ролі берегині домівки і підвладної чоловіку-добувачу істоти. Як продемонстрували соціологічні гендерні дослідження, сплеск таких патріархальних настроїв особливо характерний для країн з економічними труднощами та високим рівнем безробіття.

Сьогодні взаємини статей характеризуються соціологами як кризові. Спостерігається безліч конфліктів і протиріч у стосунках статей у різних сферах життя суспільства: економічному, політичному, соціокультурному, духовному. Гендерний конфлікт як явище стає дедалі різноманітнішим. Зокрема зазначимо, що тематика тіла й тілесності є однією з центральних для теоретиків фемі-

нітської критики права, чи говорять вони про ігнорування правом такої важливої для формування жіночої ідентичності компоненти, як їх тілесність, чи про механізми та способи формування правом «служняких» – дисциплінованих і підконтрольних – жіночих тіл [2].

Співіснування чоловіків і жінок у суспільстві «впирається» в антропоцивілізовану проблему як проблему якісного переродження людства та, відповідно, соціостатевих стосунків [3].

Нова «стара» конфліктність статей спонукала у XX, а ще більш інтенсивно у XXI столітті формування пояснюючих та пропонуючих вирішення гендерних конфліктів відповідей у вигляді нових сфер правової науки і практики. Ними є феміністична юриспруденція та гендерне право.

Проблематика статі та гендеру початково формувалась у руслі феміністичної юриспруденції, що базується на ідеї політичної, економічної, соціальної рівності статей. Як галузь юридичної науки, феміністична юриспруденція бере свій початок із 1960-х. Сьогодні вона займає значне місце в американській правовій думці та впливає на дебати з питань сексуального та побутового насильства, нерівності на робочому місці, дискримінації за ознакою статі. За допомогою різних підходів феміністична юриспруденція визначила гендерні компоненти та гендерні наслідки, здавалося б, нейтральних законів і юридичної практики. Закони, що стосуються працевлаштування, розлучення, репродуктивних прав, згвалтування, побутового насильства і сексуальних домагань удосконалюються за рахунок феміністичної юриспруденції.

Фемінізм – це історично змінювана система теорій і практик, які концентрують свою увагу на проблемах самореалізації жінки та її правах. З одного боку, це теорія політичної, економічної та соціальної рівності статей, з іншого – практичні дії з усунення обмежень, які дискримінують жінок. В основі теорії лежить феміністська методологія – сукупність теоретичних і емпіричних методів вивчення статі/гендеру з метою практичного перетворення світу на засадах справедливості та рівності. Щоправда, говорити про якусь строгу систему методів не випадає, оскільки поле феміністських концепцій доволі строкате. У сучасних феміністських теоріях відображаються не лише різні інтелектуальні стратегії, в них знаходять своє вираження різні расові, етнічні, класові, сексуальні, національні та релігійні ідентичності. У результаті виникають різноманітні типи фемінізмів (фемінізм кольорових жінок, чорний фемінізм у США, мексиканський/латиноамериканський фемінізм, арабські фемінізми); постсоціалістичні та посткомуністичні фемінізми Східної Європи [4].

Феміністи вважають, що історія була написана з чоловічого погляду і не відображає ролі жінок у прийнятті історії та структуруванні суспільства. Історія, написана чоловіками, створила перекіс у концепції людської природи, гендерному потенціалі та соціальних відносинах. Феміністки указують, що усі соціальні технології від спорту та службової кар'єри, від допомоги породіллю і нормативної дози лікарських засобів до практик наукового раціонального пізнання сконструйовані під чоловічі потреби, виходячи з чоловічих поглядів й інтересів. Андроцентризм культури, у тому числі мови та права, проявляється у таких характеристиках:

1. Ототожнення понять «людина» і «чоловік» (у багатьох мовах вони поз-

начаються одним словом).

2. Мовна норма гендерно не є нейтральною, ієрархічна і несе в собі оціночні категорії. Більш того, чоловічі мовні форми, що використовуються як норми мови, сприяють маргіналізації та ігноруванню жінок у мовній картині світу.

3. Поділ мови на норми чоловічого і жіночого заснований на реальній соціальної гендерної асиметрії, відображає її, а потім закріплює через мовне відтворення [5].

Мова, логіка та структура закону створені чоловіками і зміцнюють чоловічі цінності. Представляючи чоловічі характеристики як «норму» і жіночі характеристики як відхилення від «норми» більшості уявлень про закон, відбувається посилення й увічнення патріархальної влади. Феміністки висловили переконання, що біологічний склад чоловіків і жінок настільки відрізняється, що певна поведінка може бути пояснена за ознакою статі. Гендер, як кажуть феміністки, створений соціально, а не біологічно. Стать визначає такі питання, як зовнішній вигляд і репродуктивну здатність, але не психологічні, моральні або соціальні риси.

Феміністи привертають увагу громадськості до таких проблем, як домашнє насильство, зґвалтування, викрадення жінок, продаж жінок у сексуальне рабство, різні зазіхання на особисті та репродуктивні права жінок тощо. Особливе місце займають дослідження тієї сфери перетину медицини та права, що регулює дії, безпосередньо дотичні жіночого тіла, — законодавство про аборти, концепцію прав ембріона, передпологовий медичний контроль тощо. Констатується наявність своєрідної «змови» права й медицини, що породжує дедалі нові форми втручання та впливу на рішення жінок про їх лікування. Подібні протиріччя між медично-юридичними рекомендаціями та правами людини при поводженні з людським тілом відзначаються не лише в специфічно жіночих сферах, а й, наприклад, у практиках митного огляду, що містять насильницьке проникнення в тіло людини, також при примусовому пожертвуванні органів або при поводженні з арештованими при їх доставці в суд тощо. Традиційно про ці проблеми було заведено говорити в термінах прав людини — права жінок на самовизначення, права вибору, права на тілесну цілісність і недоторканність тощо. Таке ставлення до проблеми почало називатися політикою прав на своє тіло. Однак цей підхід поділяють не всі феміністки. У феміністському середовищі з'явився новий корпус ідей, які критично ставляться до можливості вирішити проблеми жіночої тілесності в термінах «прав людини» внаслідок недоліків як самого концепту «прав на тіло», так і загалом концепції прав людини в ширшому правовому контексті. Новий дискурс позначений як стратегія тілесних прав. Обидва виявлені підходи є критичними стосовно систем організації правового простору європейських і північноамериканських країн і, маючи свою специфіку, все-таки не є строго опозиційними по відношенню одне до одного [2].

Ставлення до фемінізму як соціокультурного феномену є неоднозначним, як на Заході, так і на Сході. З одного боку, можна констатувати жорстке неприйняття феміністських ідей, що існує в будь-якій соціальній верстві будь-якої культури та виражається в бажанні повернення до патріархальних цінностей; з іншого боку, повернення назад неможливе, реальність підкидає нам чимраз нові трансформації тіла й духу, що потребують свого теоретичного осмислення [4].

Існує декілька шкіл феміністичної юриспруденції. Традиційний, або ліберальний, фемінізм стверджує, що жінки настільки ж раціональні, як чоловіки, і тому повинні мати правові рівні можливості, щоб зробити свій власний вибір. Ліберальні феміністки приймають виклик щодо маскуліної влади і намагаються стерти гендерні відмінності, передбачені законом, аби дозволити жінкам конкурувати на ринку праці. Психолог Керол Гілліган у своїй знаменитій книзі «Іншим голосом. Психологічна теорія і розвиток жінки» [6] заперечила фрейдистське твердження про те, що чоловіки мають розвинену мораль і почуття справедливості, в той час як жінки — ні. Замість цього вона доводила, що чоловіки і жінки мають різні уявлення про мораль та суспільні цінності. Аналізуючи ігри дітей, вона прийшла до висновку, що хлопчики зазвичай наполягають на жорсткому дотриманні абстрактних правил даної гри, в той час як дівчатка більш схильні змінювати правила гри за домовленістю, якщо це зручно граючим. Розвиваючи свою теорію, Гілліган вважає, що чоловіки, керуючись цінностями індивідуалізму, часто фокусуються на дискусіях з проблем справедливості, чесності, правил і прав. Для жінок важливішими є сім'я та друзі, тому вони звертають увагу на бажання, потреби, інтереси, прагнення людей, інакше кажучи, чоловіки печуться про справедливість, а жінки — про турботу.

Гілліган виокремлює, принаймні, чотири відмінності у способах прийняття жінками і чоловіками моральних рішень:

- жінки схильні підкреслювати моральний бік відносин з іншими, тоді як чоловіки схильні підкреслювати формальні, абстрактні правила;
- жінки розглядають наслідки та вплив свого рішення на всіх, хто з цим пов'язаний, тоді як чоловіки наполягають на дотриманні принципів, навіть якщо хтось постраждає в результаті цього;
- жінки більш схильні приймати вибачення за неправильні моральні вчинки, а чоловіки — ні;
- жінки зазвичай роблять моральний вибір у зв'язку з конкретними обставинами, тоді як чоловіки абстрагують вибір від них і здійснюють його так, як ніби він є універсальним типом морального вибору.

Отже, у підсумку можна зазначити наявність різних мотивів, і відповідно, різне розуміння соціальних норм у чоловіків та жінок при прийнятті ними рішень, що зумовлено різними системами цінностей, сповідуваних ними. Між тим досі позитивне право та уявлення про природне право ґрунтувалися виключно на чоловічому їх розумінні. Тому метою ліберальної феміністичної школи є рівне визнання думки жінок щодо суспільних, у тому числі — правових цінностей.

Подібно ліберальній феміністичній думці, радикальний або домінуючий фемінізм фокусується на нерівності. Представники цієї школи стверджують, що чоловіки, як клас, домінували над жінками, як класом, створюючи гендерну нерівність. Для радикальних феміністок гендер є питанням про владу. Радикальні феміністки закликають нас відмовитися від традиційних підходів, за якими властивості чоловіка є точкою відліку. Вони стверджують, що рівність статей має бути побудована на основі різниці жінки від чоловіка, а не бути просто пристосуванням до цієї різниці.

Теорія фемінізму кінця ХХ століття збагачується гендерним підходом, яким проблематизує самі феномени статі та гендера. Поняття «гендер» виникло в

рамках феміністичної юриспруденції, але доволі швидко набуло власної семантики і гендерні студії зайняли окрему нішу у наукових дослідженнях. Гендер — соціальна особливість статі людини, певна соціальна роль у суспільстві. Концепція гендеру передбачає: осмислення соціальних особливостей мислення, поведінки в суспільному житті чоловіків та жінок і врахування цих особливостей; ліквідацію будь-яких форм дискримінації за ознакою статі й надання рівних прав і можливостей у всіх сферах; вироблення і впровадження гендерної політики, метою якої є надання рівного соціального статусу чоловікам та жінкам. Під соціальним статусом маються на увазі доступність і ступінь оволодіння владою (політичною, економічною тощо), рівень соціально-матеріального забезпечення, престиж у соціумі не тільки за ознакою багатства, посади, а й системи цінностей і стилю життя [1].

Перед ученими постають нові проблеми: 1) як гендер співвідноситься з анатомічною статевою різницею; 2) як гендерні стосунки конститууються та підтримуються в людині й суспільстві; 3) як вони співвідносяться з іншими видами соціальних стосунків (клас, раса); 4) які причини трансформації гендерних стосунків; 5) які взаємини між формами сексуальності (гомо-, гетеросексуальність, транссексуальність) і гендерними стосунками; 6) чи існують тільки дві статі й, відповідно, тільки два гендери, чи їх більше; 7) які співвідношення між формами чоловічого домінування й гендерних стосунків; 8) чи буде актуальне питання про гендерні стосунки в майбутніх егалітарних суспільствах; 9) чи існує відмінність чоловічого й жіночого в способах мислення та в соціальних стосунках; 10) якщо є ці розходження, то чи є вони вродженими чи набутими; 11) чи є гендерні розходження соціально корисними та необхідними; 12) якщо так, то які наслідки цього для феміністської мети досягнення «гендерної справедливості» [7].

На сьогодні науковці обґрунтовано ставлять питання про формування особливої нормативної цілісності — гендерного права [8]. Сучасна гендерна юриспруденція в Україні представлена іменами Н. В. Аніщук, Н. Б. Болотіної, О. Р. Дашковської, В. М. Костицького, К. Б. Левченко, Т. М. Мельник, у працях яких здійснена гендерна експертиза українського законодавства, порівняльно-правовий аналіз міжнародно-правових стандартів прав жінок і національного законодавства. Поява цих досліджень зумовлює постановку питання про місце гендерних досліджень у правовій науці, що, в свою чергу, вимагає виокремлення їх предмету та формування системи методів дослідження. На думку Н. В. Аніщук, гендерне право — це нова комплексна галузь права, що складається із правових норм та інститутів, якими встановлюються засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачаються межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі [9].

До предмету теоретичних гендерно-правових досліджень слід зарахувати проблему дискримінації як юридичної категорії.

Ратифікована Україною Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (стаття 1) [10] під дискримінацією розуміє будь-яке розрізнення, виключення або обмеження за ознакою статі, що спрямоване на ослаблення або зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану і на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній,

суспільній або будь-якій іншій галузі. Тобто йдеться про негативний вимір дискримінації, але існує і позитивний її бік. Негативна дискримінація визначається в юриспруденції як нерівний доступ до права як міри свободи рівнозначних суб'єктів. Позитивна дискримінація – надання додаткових правових можливостей від природи більш слабкому суб'єкту (дитині, людині похилого віку, жінці), щоб «вирівняти» його з іншими суб'єктами. Крім того, і негативна, і позитивна дискримінація може бути не лише прямою, тобто закріпленою в законах (дискримінація de jure), а й непрямою, тобто такою, що складається в реальному житті (дискримінація de facto). Співіснування та співвідношення цих видів дискримінації є серйозною як теоретичною, так і прикладною проблемою, дотичною до проблеми збалансування парадигм правової держави (як інституціоналізованої рівності) та соціальної держави (як інституціоналізованої нерівності, коли слабкому надається перевага перед сильним).

На сьогодні в Україні можна констатувати переважаючу негативної дискримінації de facto. Формальна рівність, яка по суті, уже досягнута в українському позитивному праві, не може подолати фактичну нерівність, що існує між чоловіком і жінкою й проявляється в різних аспектах. Але вона є юридичною основою для поступової ліквідації найнебезпечніших для суспільства проявів гендерної нерівності [11].

Свіжий приклад такої фактичної дискримінації – дані про рівень заробітної плати та пенсійного забезпечення в Україні: заробітна плата жінок складає 75% заробітної плати чоловіків, а пенсії жінок становлять лише 67% від розміру пенсії чоловіків [12]. Українські жінки загалом більш освічені, ніж чоловіки (61% всіх фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою; більше половини випускників вузів четвертого рівня акредитації – жінки). Водночас у керівному складі, як в органах влади, так і у сфері економіки жінки становлять не більше 5%.

У складі Верховної Ради України передостаннього скликання лише 7,5% народних депутатів України – жінки. За часткою жінок у парламенті Україна посідала 115 місце у переліку 137 країн світу і мала передостаннє місце за цим показником у країнах регіону ОБСЄ (відразу перед Грузією) [12]. Не набагато кращим у цьому плані є склад діючої Верховної Ради, де частка жінок не досягає 9%. Немає жодної жінки – заступника голови Верховної Ради України, голови обласної державної адміністрації, одиниці – серед міністрів та керівників департаментів і державних комітетів. Разом з тим жінки демонструють свої можливості в управлінні суспільними справами. Найбільше жінок представлено на найнижчих політичних управлінських ланках – в сільських радах жінки складають 51%, у селищних радах – 46%, серед депутатів міських рад – 28%. Робота в таких умовах є найбільш складною, оскільки вимагає безпосереднього контакту з виборцями, вирішення конкретних життєвих проблем, зазвичай, з мінімальними наявними для цього ресурсами.

На початок 2010 року жінки переважали у складі державних службовців, – як керівників, так і спеціалістів (відповідно 64,8% і 79,5%). Жінки також складають абсолютну більшість державних службовців на посадах нижчого рівня, які потребують нижчої кваліфікації та не передбачають значної відповідальності. Проте, із просуванням по службі питома вага жінок зменшується, сягаючи лише 13,3% у першій посадовій категорії керівників, які беруть участь у прий-

нятті рішень на державному рівні.

До предмету гендерно-правових досліджень належить гендерна експертиза галузевого законодавства (насамперед конституційного, сімейного та трудового права, права соціального забезпечення, галузей кримінально-правового блоку). Що є важливим, гендерний підхід потребує аналізу правових норм не в статичності, а в динаміці, що дозволяє простежити, до яких конкретних результатів приводить дія тієї або іншої норми, як вона реально відображається на соціально-економічному статусі кожного з подружжя. Інакше кажучи, такі експертні дослідження дають можливість оцінити ефективність дії права.

Сьогодні, на думку гендерних дослідників, актуальним є не тільки заклик до гендерної рівності, а й акцентування уваги на гендерній чутливості існуючих і прийнятих соціально-економічних і політичних документів. Тут, утім, можливі перекося в іншу сторону, в цьому випадку у бік ідеї жіночої винятковості [4].

Гендерно-експертні дослідження в Україні уже здійснюються. Питання проведення гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів в Україні регламентується ст. 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» [13], відповідно до якої чинне законодавство та проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі, основною метою проведення якої є встановлення відповідності нормативно-правового акту чи проекту нормативно-правового акту принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Так, А. С. Олійник, високо оцінивши закріплення у Конституції України принципу рівноправності статей, у той же час зазначає недосконалість його конкретизації. Так, стаття 24 Конституції України містить гарантії дотримання рівноправності чоловіка та жінки тільки у суспільно-політичній, трудовій та освітянській сферах, оминаючи інші, зокрема, сімейну сферу життя [14]. Невиправданою вона вважає також гендерну асиметрію, що проявляється у переважному захисті материнства, що зумовлює меншу конкурентоздатність жінок на ринку праці, і, додамо – гендерну дискримінацію чоловіків у сфері виховання дітей. До того ж статті 24 та 51 Конституції України значною мірою суперечать одна одній. Стаття 51 є бездоганною у плані закріплення гендерної рівності, тоді як стаття 24 містить приховану гендерну дискримінацію.

Багато у чому невідповідним гендерним підходам залишається трудове законодавство. Зокрема, створюючи позитивно-дискримінаційні норми задля захисту прав жінки-матері, воно водночас негативно дискримінує чоловіків-батьків, і, водночас, як відмітила Н. Б. Болотіна, створює мотиви для роботодавця віддати перевагу при наймі на роботу чоловікові [15]. Натомість гендерний аналіз чинного сімейного законодавства показує, що сімейно-правові норми сприяють кожному з подружжя на ділі реалізовувати надані їм рівні права. На сьогодні, після підвищення шлюбного віку для жінок до 18 років чинний Сімейний кодекс є у цьому плані найбільш відповідним гендерним міжнародним стандартам. У цьому випадку гендерно-нейтральне законодавство є гарантією відсутності дискримінації в реальному житті.

На нашу думку, предмет гендерних правових студій містить також проблеми гендерної освіти, гендерного правового виховання та гендерної коректності, які є суміжними з іншими науковими дисциплінами, зокрема, педагогікою, психологією, соціологією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Терлецька І. Гендерні аспекти політики: спроба синтезного аналізу / І. Терлецька // Вісник КНТЕУ. — 2010. — № 3. — С. 77-78.
2. Иванова Е. М. Телесные политики права как предмет феминистской юриспруденции / Е. М. Иванова // Антропологическая экспертиза Российского законодательства: материалы Всероссийской научно-практ. конф. / отв. ред. Г. Э. Галанова. — Казань : Таглитат, 2005. — С. 103-104.
3. Коростылева Н. Н. Антропологические конфигурации гендерного конфликтогенеза / Н. Н. Коростылева // Антропологическая экспертиза Российского законодательства: материалы Всероссийской научно-практ. конф. / отв. ред. Г. Э. Галанова. — Казань : Таглитат, 2005. — С. 76-80.
4. Чеснокова О. И. Феминистская гуманистическая парадигма конца XX века и проблемы гендерной экспертизы законодательства / О. И. Чеснокова // Антропологическая экспертиза Российского законодательства: материалы Всероссийской научно-практ. конф. / отв. ред. Г. Э. Галанова. — Казань : Таглитат, 2005. — С. 104-108.
5. Рабжаева М. В. Гендерная антропология: концептуальная и институциональная характеристика / М. В. Рабжаева // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2002. — Т. V. — № 2. — С. 139.
6. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development / Carol Gilligan. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993. — 216 p.
7. Чикалова И. Р. Женские и гендерные исследования и их субдисциплины. Женская и гендерная история / И. Р. Чикалова // Женщина. Образование. Демократия: Материалы 4-й международной междисциплинарной научно-практической конференции. — М., 2002. — С. 419-420.
8. Анішук Н. В. Становлення гендерного права та його роль у розв'язанні проблеми гендерного насильства / Н. В. Анішук // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: зб. ст. — 2008. — Вип. 9: Матеріали III звітної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу та молодих науковців 28 березня 2008 року. — С. 66-69.
9. Анішук Н. В. Класифікація норм гендерного права / Н. В. Анішук // Митна справа. — 2011. — 1(73). — Ч. 2. — С. 84.
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207
11. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис... доктора юрид. наук : 12.00.01 — «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / О. Р. Дашковська. — Х., 2008. — С. 15.
12. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. Стратегії впливу / Український жіночий фонд. — К., 2011. — С. 7.
13. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 52. — Ст. 561.
14. Олійник А. С. Конституційне законодавство України: гендерна експертиза / А. С. Олійник. — К. : Логос, 2001. — С. 22-23.
15. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / кол. авт.; ред.: Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2001. — С. 87-89.